

Азаров Денис Сергійович

(к.ю.н., доцент)

**ВЧЕННЯ
ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ КВАЛІФІКАЦІЮ:
КІЛЬКА НЕОЧЕВИДНИХ ФУНКЦІЙ В КОНТЕКСТІ
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «CASE STUDY»**

«Питання про функції кримінально-правової кваліфікації неодноразово висвітлювалося у кримінально-правовій літературі. Цікаві і вагомі положення з приводу поняття таких функцій, їх класифікації, характеристики окремих функцій

висловлювали у своїх публікаціях такі знані радянські, українські, російські криміналісти як Є. В. Благов, Ф. Г. Бурчак, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, О. І. Рарог, С. В. Тарарухін» [1, с. 109]. Висловлював свою позицію з відповідної проблематики й український «промоутер ідеї кримінально-правової кваліфікації» професор В. О. Навроцький [2, с. 120–130]. Запропоновану ним класифікацію функцій кримінально-правової кваліфікації побудовано виходячи з того, що «кваліфікація – це частина процесу застосування кримінального закону. А, отже: це офіційна діяльність, яка здійснюється уповноваженими на те органами держави – дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду; вона проводиться у відповідній процесуальній формі, її результати закріплюються в актах вказаних вище органів (постановах, обвинувальному висновку, вирокі); має обов’язкове значення, тягне за собою правові наслідки як для осіб, дії яких кваліфікуються, так і для самих державних органів». Так звану неофіційну кваліфікацію В. О. Навроцький не визнає, власне, за кваліфікацію, оскільки «вона не наділена жодною з вказаних вище рис» [3, с. 10]. З одного боку позиція В. О. Навроцького є цілком логічною, з іншого – доводиться констатувати явний брак наукової уваги до питань кримінально-правової оцінки діяння, яку найчастіше називають неофіційною кваліфікацією, хоча значущість результатів неофіційної кваліфікації іноді стає більш соціально вагомою, ніж офіційні результати. У цьому контексті заслуговує на увагу та розвиток пропозиція А. А. Музики, викладена у відгуку офіційного опонента на докторську дисертацію В. О. Навроцького, про «доповнення установлені в юридичній літературі класифікації видів юридичної оцінки діяння ще одним видом кваліфікації і назвати її, наприклад, альтернативною кваліфікацією» [4, с. 9–10].

Водночас В. О. Навроцький чітко розрізняє функції кримінально-правової кваліфікації [2, с. 120–130] та функції *теорії* кримінально-правової кваліфікації, тобто «її призначення та виконувані ролі». Серед останніх науковець виділяє фактофіксуючу, пояснюючу, систематизуючу, евристичну, прогностичну, праксіологічну (практично-прикладну), дидактичну [2, с. 147–55].

Запропонований В. О. Навроцьким опис дидактичної та евристичної функцій, на мою думку, варто розширити. Вчення про кримінально-правову кваліфікацію може використовуватися в педагогічній і дослідницькій діяльності як спеціалізований метод кейсів (case study).

Case study, як метод викладання, було вперше запроваджено деканом правничої школи Гарвардського університету Крістофером Ленгделом (Christopher Columbus Langdell) наприкінці 19 століття [5]. У 1871 році К. Ленгдел видав першу збірку кейсів під назвою «A Selection of Cases on the Law of Contracts» [6]. Нині у багатьох університетах створено колекції кейсів, що використовуються в процесі навчання. Існує зо два десятки міжнародних студентських змагань у формі модельних судових процесів, зокрема, International Criminal Court Moot Court Competition (<http://iccmoot.com>) та Nuremberg Moot Court (<http://www.nuremberg-moot.de>)¹, основний зміст яких полягає у розв'язанні кейсів. Існує багато методичної літератури із використання методу кейсів [7].

На жаль доводиться констатувати, що здобутки вчення про кримінально-правову кваліфікацію у навчальному процесі використовуються з низькою ефективністю. Зазвичай колеги обмежуються викладанням основних теоретичних положень про кваліфікацію злочинів в межах «курсу Загальної та Особливої частини кримінального права України, спеціальних курсів, присвячених як загальним проблемам кримінально-правової кваліфікації, так і кваліфікації окремих видів злочинів, при проведенні науково-дослідницької роботи студентів» [8, с. 9]. Кілька років тому за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні було проведено дослідження стану юридичної освіти та науки в Україні. У межах цього дослідження я мав нагоду опрацювати програми з кримінального права провідних вітчизняних юридичних шкіл. Аналіз засвідчив, що

¹ Не можу не зазначити, що Могилянська правнича команда у складі Христини Франчук, Віталія Трачука та Марії Рудько у 2015 році виборола друге місце у міжнародних змаганнях Nuremberg Moot Court.

практично в усіх університетах кримінально-правовій кваліфікації приділяється дуже мало часу: як правило ці питання розглядаються у межах першої теми з Особливої частини кримінального права; про кваліфікацію іноді згадують в темі «Склад злочину». Щоправда, в окремих університетах викладається «спецкурс» з теорії кримінально-правової кваліфікації. Зокрема, у Львівському національному університеті імені Івана Франка учні В. О. Навроцького долучилися до розроблення та викладання дисципліни «Проблеми теорії кримінально-правової кваліфікації» [9].

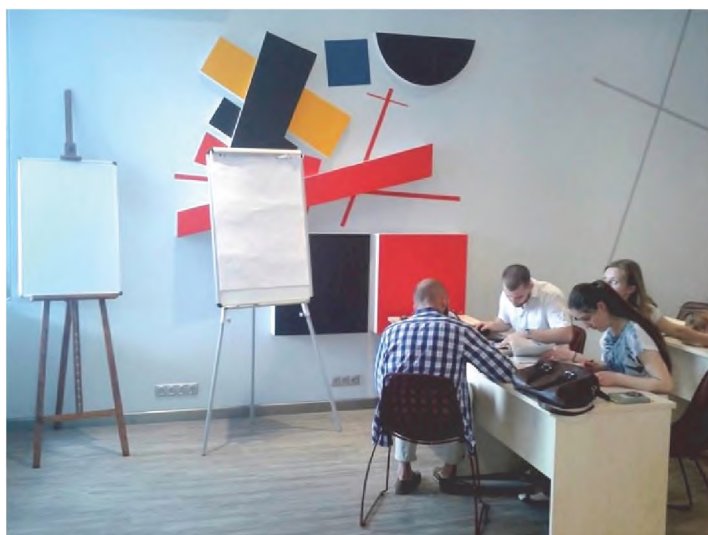
У процесі викладання кримінального права в українських вишах метод кейсів використовується переважно в настільки усіченому вигляді, що його лише умовно можна називати методом кейсів. Вітчизняні викладачі, як правило, обмежуються наведенням типових прикладів на лекціях, а під час групових занять пропонують студентам розв'язувати коротенькі задачі (казуси). Ось типовий приклад задачі з одного відомого посібника, прототип якого вперше побачив світ у 1975 р. [10], значна кількість задач з якого в майже незмінному стані опубліковано в останній версії: *«Мужиков і Дуплистий на квартирі останнього вступали між собою в статеві зносини. Робили вони це тоді, коли дружина Дуплистого увечері йшла на роботу, а вдома залишався 5-річний Олег. Неодноразово такі дії відбувалися на його очах. Варіант. Мужикову було 15 років»* [11, с. 237].

Як видається, необхідно поступово відмовлятися від методів викладання права, які панували з часу виникнення перших університетів. Йдеться, зокрема, про традиційні лекції, під час яких викладач озвучує ази тієї чи іншої галузі права (нерідко це майже перетворюється на читання вголос підручника чи коментаря до КК), а студент повинен їх законспектувати, запам'ятати і пізніше, на семінарському занятті та екзамені, порадувати викладача їх відтворенням.

Абсолютно очевидно, що переповідати ази права на лекціях є вкрай неефективним та невдячним завданням. Адже студенту має бути під силу ознайомитися з підручниками самостійно, прийти на лекцію, маючи первісний багаж

*Робота в малих групах: студенти Факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
розв'язують кейс з кримінального права.*

*Робота в малих групах: студенти Факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
розв'язують кейс з кримінального права.*

знань з тієї чи іншої теми. За наявності у студента базових знань цілком можливо під час лекції застосувати метод кейсів, який дозволяє на одному прискіпливо відібраному і добре проробленому прикладі, з яким студенти ознайомленні заздалегідь, розглянути такі нюанси застосування права і виявити недоліки законодавства, які важко знайти у підручниках. При розгляді кейсу студенти залучаються до дискусії, навчаються критично мислити і аргументовано відстоювати свою позицію. Ще ефективніше цей метод працює на групових заняттях, адже на них присутня менша кількість студентів і можна запропонувати більш складні кроссдисциплінарні завдання. Особливо цікавим видається досвід використання методу кейсів при вивченні Загальної частини кримінального права. Студентам пропонуються доволі складні кейси, розв'язання яких вимагає не лише знання загальних положень кримінального права, а й ґрунтовного ознайомлення з нормами Особливої частини та практикою їх застосування. Таким чином, відбувається «паралельне» вивчення Загальної та Особливої частин кримінального права, що в подальшому виключає необхідність переповідання студентам базової інформації про окремі склади злочинів. Позитив такого способу викладання також проявляється у тому, що студенти навчаються самостійно з'ясовувати зміст норм Особливої частини та приймати рішення щодо їх застосування так, як їм доведеться це робити після закінчення університету з невідомими або новими статтями кримінального закону.

Особливою формою застосування методу case study є викладання спеціальних курсів, що відтворюють судові процеси, коли використовуються складні, великі за обсягом (по кілька десятків сторінок) кейси, які передбачають певну варіативність правової позиції різних учасників навчального процесу. На використанні методу кейсів ґрунтується клінічна правнича освіта.

Одним із найбільш значущих результатів застосування методу case study при викладанні права є можливість наочного «приземлення» доктринальних постулатів на приклад-

ний ґрунт, можливість продемонструвати студентам, яким чином теоретичні положення можна і треба використовувати на практиці, з рештою є нагода переконати їх у доцільності поглибленого опанування теорії.

Case study є не лише дидактичним методом – це потужний науковий інструмент. Йдеться про дослідження рішення у конкретній справі, що дозволяє формулювати висновки, які можуть бути поширені на всі однорідні явища. Типові сумніви у доцільності застосування цього методу описав Bent Flyvbjerg: 1) узагальнене теоретичне знання є більш значущим, ніж вузьке практичне знання, здобуте в результаті дослідження певного контексту; 2) неможливо зробити узагальнення на основі якогось окремої справи; 3) метод кейсів є ефективним лише для генерування гіпотез, тоді як для їх тестування належить використовувати інші методи; 4) кейси можуть використовуватися тенденційно, на користь заздалегідь сформованого у дослідника переконання; 5) часто досить важко робити висновки, узагальнені пропозиції базуючись на вивченні окремого кейсу [12, с. 221]. Можна погодитися з дослідником із Великобританії у тому, що за належного використання метод кейсів є доволі результативним і посідає гідне місце у методології соціальних наук [12, с. 241]. Так, випробування аналізованого методу дозволило упевнитися, що на одному судовому рішенні цілком реально показати системні вади у вітчизняному законодавчому підході до диференціації кримінальної відповідальності, недоліки практики його застосування та прогалини в доктрині [13].

Викладене дає підстави для висновку про певну унікальність теорії кримінально-правової кваліфікації та непересічність сучасних українських науковців, які зробили неабиякий внесок у її розвиток. Унікальність проявляється у сукупності таких фактів: кримінально-правова кваліфікація значною мірою визначає тенденції практики застосування кримінального закону; відповідне вчення є вагомою частиною доктрини кримінального права; на відміну від усіх інших положень цієї галузі права зазначене вчення одночасно є і

предметом вивчення, і стрижнем одного з методів викладання та методів здійснення наукових досліджень.

1. Навроцький В. О. Функції кримінально-правової кваліфікації та сучасність / В. О. Навроцький // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 1 (17). – С. 109–111.

2. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999. – 464 с.

3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В. О. Навроцький. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 511 с.

4. Музика А. А. Відгук офіційного опонента на дисертацію Навроцького Вячеслава Олександровича «Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 // Архів Спеціалізованої вченої ради вченої ради Д 64.086.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за 2000 р.

5. The Case Study Teaching Method [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://casestudies.law.harvard.edu/the-case-study-teaching-method> (дата звернення 28.12.15). – Назва з екрана.

6. Langdell C. C. A Selection of Cases on the Law of Contracts: With References and Citations / C. C. Langdell. – New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 1999 – 1022 p.

7. Schwartz M. Teaching Methods for Case Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ryerson.ca/content/dam/lt/resources/CaseMethodBestPractices.pdf> (дата звернення 28.12.15). – Назва з екрана.

8. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / В. О. Навроцький. – Х., 2000. – 35 с.

9. Хилюк С. В. Проблеми теорії кримінально-правової кваліфікації: Програма навчальної дисципліни підготовки магістра галузі знань 0304 «Право» спеціальності 8.03040101 «Правознавство» / С. В. Хилюк. – Львів, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.lnu.edu.ua/uploads/media/Problemi_teorii_kriminalno-pravovoi_kvalifikaciji_prokuratura_.pdf (дата звернення 28.12.15). – Назва з екрана.

10. Радянське кримінальне право: (завдання до семінарських занять) / ред. П. С. Матишевський. – К.: Вища школа, 1975. – 254 с.

11. Кримінальне право України: практикум: навч. посібник / П. П. Андрушко, С. Д. Шапченко та ін.; за ред. С. С. Яценка. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 592 с.

12. Flyvbjerg B. Five Misunderstandings About Case-Study Research / B. Flyvbjerg // Qualitative Inquiry. – 2006. – № 2. – Т. 12. – Р. 219–245.

13. Азаров Д. С. Один вирок суду – кілька проблем диференціації кримінальної відповідальності / Д. С. Азаров // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2014. – Т. 155. – С. 100–104.